

**ŠAKNINIŲ a-KAMIENIŲ CoC TIPO VEIKSMAŽODŽIŲ
MORFOLOGINĖ STRUKTŪRA LIETUVIŲ IR
LATVIŲ KALBOSE**

DALIA KONSTANTINOVA

Čia nagrinėjamas trijų CoC (la. CāC) tipo lietuvių ir latvių kalbų veiksmažodžių (lie. *kópti*, la. *kāpt*, lie. *nókti*, la. *nākt*, lie. *šókti*, la. *sākt*) struktūros įvairavimas tarmėse. Visi trys veiksmažodžiai yra CoT struktūros (kur T – sprogstamasis priebalsis), pagrindinėse formose neturi balsių kaitos¹. Šie trys veiksmažodžiai gerai atspindi viso tipo morfologinės struktūros įvairavimo problemas, pažįstami daugelyje lietuvių ir latvių tarmių. Pavyzdžių šaltiniai nurodomi tik tais atvejais, jeigu pavyzdys nėra iš LKŽ ar ME. Šaltiniuose nesukirčiuoti pavyzdžiai žymimi ženklu o.

Esamasis laikas

I. 1 lie. *kópti* (*kōpti*), *kópia*||*kópa* „lipti“² : la. *kāpt*, *kāpju* „lipti“.

LKŽ duomenimis, plačiausiai vartojama ši leksema³ pietinėse tarmėse – pietiniuose aukštaičiuose, pietiniuose vakarų aukštaičiuose ir Mažosios Lietuvos raštijoje. Žemaičiuose šia reikšme beveik nevartojamas, tačiau žinomas jo vedinys *kóptai* (-os) „kopėčios“.

Bendrinėje kalboje vartojamos *ia*-kamenės esamojo laiko formos *kópia* (DLKŽ). Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog tarmėse taip pat dažnesnės *kópia* tipo formos (Kapčiamiestis, Seirijai, iš F. Kuršaičio, Vydūno ir kt.). Tačiau beveik tuose pačiuose plotuose be reikšmės skirtumo vartojamos *a*-kamenės *kópa* formos: *vaikas kópa į medį* (Merkinė), **kopa per spragą iš daržo* (V. Krėvė), *iškópa* (Alovė), *neiškópa* (Merkinė), *nepérkopa* (Varėna), *sukópa* (Leipalingis), Z. Zinkevičiaus duomenimis, *kópa* dar Liškiavoje, Kabeliuose, Marcinkonyse [Zinkevičius, 1966, p. 339]. Iš pietinio arealo greičiausiai yra ir A. Juškos *lokys(meška) *kopas in medį prie bičių*. Tokias formas vartojo ir Mažosios Lie-

¹ Be šių trijų veiksmažodžių, LKŽ, ME ir kitų šaltinių duomenimis, CoC(C) tipui priklauso 12 lietuvių ir latvių kalbų leksemų, turinčių užfiksuotą *a*-kamenių esamojo laiko formų.

² Šis veiksmažodis kai kur pateikiamas kartu su LKŽ 3 *kōpti*||*kópti* „imti medų“. Kadangi 3 *kōpti* turi balsių kaitą (*kōpia*||*kāpia*||*kāpa*), čia detaliau nenagrinėjamas, tik, kaip ir LKŽ, laikomas atskira leksema.

tuvos autoriai: *sušilt į šiltą patalą o kopam* (K. Donelaitis), *regėjo karves iš vandens o kopančias* (J. Bretkūnas).

Latvių kalboje užfiksuotos tik *ia*-kamenės (*kāpju*) formas (išskyrus tarmes, kur nebėra *pj*, *bj*, *mj* junginių).

Nors lietuvių bendrinėje kalboje išplitusios *ia*-kamenės (*kópia*) formos, tačiau vien sinchroninių tyrimų duomenimis nėra pagrindo laikyti jų senesnėmis, *kópia* ir *kópa* gretutinių formų vartojimas beveik pačiuose plotuose nepaiškinamas nei fonetinės, nei semantinės raidos požiūriu. Šioji problema sprendžina kompleksiskai – nuodugnios darybinės, etimologinės ir semantinės analizės pagrindu³.

2. lie. 2 *nókti*(*nókti*), *nókia*||*nóksta*||*nóka* „sekti iš paskos, vyti“: la. *nākt*, *nāku*||*nācu* „ateiti“, „įvykti“ [LVG, p. 737].

Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmoždis *nókti* skiriamas į 2 leksemas: *nókti*, *-sta*, *-o* „bręsti“ ir *nókti*, *-ia*, *-ė* „sekti iš paskos“ (DLKŽ, bet *pranókti*, *-sta*, *-o* „pralenkti“, „viršyti“).

LKŽ 2 *nókti* turi įvairuojančių esamojo ir būtojo laiko formų. Leksma *nókti* „eiti iš paskos“, „vytis“ vartojama daugiausia žemaičių tarmėse ir senesniuose raštuose. Nors LKŽ pirmąja atstatoma *ia*-kamenė esamojo laiko forma, tačiau pavyzdžiuose gausesnės yra *a*-kamenės formos *nóku* (A. Juška), *nepanóku* (Priekulė), *kiškį ne kiekvienas šuo opanok* (Seda), *o panok* (M. Valančius), *o pranokanti*, *o prinokamys*, *o prinok* (S. Daukantas). Be žemaičių, *a*-kamenę formą dar yra pavartojęs M. Daukša: *Gyveno šviesybėje nepavejamoje arba opanokamoje*.

LKŽ užfiksuota keletas *ia*-kamenių formų: *greitais žirgais nokia* (*lenktynioms*) (S. Daukantas), be to, – *prānokiu* (Kvėdarna) [Būga, 3, p. 819].

Šios leksemos *sta*-kamenės formos vartojamos daugiausia reikšmėmis „vyti“, „lenkti“: *o noksta* (J. Bretkūnas), dažniau priešdėlėtos: *o nepranokstami*, *o nepanokstamas*, „nesuvokiamas“ (M. Daukša), *o neprinokstu* ano (J. Brodovskis). Abstrakčia reikšme „pralenkti“, „viršyti“ šio veiksmoždžio *sta*-kamenės formos vartojamos daugelyje dabartinių tarmių.

Pasakytina, jog *nóka* tipo formos užrašytos žemaičiuose (išskyrus vieną atvejį iš M. Daukšos), todėl gali būti į *a*-kamenę perėjusios *ia*-kamenės formos, plg. dar *niókti*, *-a*, *-ė*, „bėgti“, „lėkti“, „vyti, ginti“ [Vitkauskas, 1976, p. 217]. Žemaičiuose užrašytos daugiausia *ė*-kamenės būtojo laiko formos *nókė* (žr. toliau).

Kol kas trūksta duomenų iš senųjų raštų. M. Daukšos pavyzdys (jeigu jis nėra atsitiktinis), rodo, jog galimas dalykas, kad *a*-kamenės es. I. formos buvo vartojamos ir už žemaičių ribų.

³ Atsisakant gilesnės etimologinės analizės, atkreiptinas dėmesys į čekų (moravų) *kap*||*kapati* „eiti“, regis, neminimą kituose etimologiniuose šaltiniuose, struktūros požiūriu atitinkantį lie. *kópa* [Maxek, 1963, p. 207].

Latvių kalboje norminėmis laikomos *a*-kamenės esamojo laiko formos (*nāku*). Iš tarmių užrašyta ir *ia*-kamenių ^o*nācu* tipo formų [LVG, p. 737; Endzelin, 1910, p. 24, 25]. Būtojo laiko formos *nācu* rodo buvus *ē*-kamenės formas (žr. toliau).

Lietuvių tarmės rodo, jog veiksmažodis *nōkti* „prieiti“, „eiti iš paskos“ tarmėse nyksta, kiek išlaikytas šiaurės žemaičiuose. Įgijusi mutatyvinę reikšmę (dažniausiai su priešdėliais), leksema perima būdingas tokiomis reikšmėmis gausiai vartojamas *sta*-kamenės esamojo laiko formas, taip susiformuoja atskira leksema, plg. latvių *nuonākst* „subręsta“ [Endzelīns, 3(2), p. 197].

Šie negausūs duomenys patvirtina J. Endzelyno aprašytą šios leksemos etimologinę ir semantinę raidą. Argumentuotai įrodęs jo fonetinę raidą, semantinę vedė nuo „arti“ per „artintis“, „prieiti“, iš kurios galėjo šakotis į „gimti“, „priebręsti, prisirpti“ (plg. lie. tarmėse *priėjė riešutai*, la. *dagājusi uoga*, rus. *chleba uže došli*) [Endzelīns, 3(2), p. 196–202; LEW, p. 506].

Turimais duomenimis aiškėja, jog *sta*-kamenės formos yra semantinės raidos rezultatas (*nōkia||nōka* → *nōksta*). Interpretuoti gretutines *nōkia* ir *nōka* formas vienpusiškai sunku dėl keleto priežasčių: 1) nežiūrint į tai, jog *nōka* formos vartojamos žemaičiuose, kur jos gali būti apibendrintos, M. Daukšos pavyzdys rodo, jog jos galėjo būti vartojamos plačiau, 2) latvių kalboje vartojamos *nāku* tipo formos, o *nācu*, atrodo, yra sporadinės, ir apie perėjimą į *a* kamieną kalbėti, atrodo, nėra pagrindo, 3) nors būtojo laiko *ē*-kamenės (la. *-ē*) formos dabartinės kalbos požiūriu būdingos *ia*-kameniams, tačiau tai nereiškia, kad jos neįmanomos greta *a*-kamenių veiksmažodžių.

3. lie. *šōkti, šōka||šōksta* : la. *sākt, sāku||*sācu||sākstu* „daryti šuolį“ „staiga kilti“, „pradėti“ „atlikti šokį“⁴ [LVG; Plāķis, 1927, 31].

Leksema vartojama visose lietuvių tarmėse. Jos reikšmės vieną nuo kitos skiria įvairūs atspalviai, čia jos patogumo dėlei grupuojamos.

Lietuvių kalboje vartojamos *a*-kamenės ir *sta*-kamenės šio veiksmažodžio formos.

Tik *a*-kamenės *šōka* formos vartojamos reikšme „atlikti šokį“. Paprastai jos vartojamos ir reikšme „daryti šuolį“, pvz. *šōka per tvorą*. Panašiai vartojamos ir priešdėlinės formos, pvz. *iššōka* „išlipa“, „išbėga“, „daro šuolį aukštytyn“ – šio tipo pavyzdžiuose LKŽ yra tik *a*-kamenės esamojo laiko formos; šiomis reikšmėmis vartojant *šōkti*, veiktėjas suvokiamas aktyvus, veiksmo pobūdis terminatyvinis.

Gretutinės *šōka||šōksta* formos vartojamos tada, kai veiksmažodis *šōkti* vartojamas mutatyvine reikšme: *šōka||šōksta* „puola“ (Vidiškės, Kaltanėnai, Paparčiai, Miežiškiai), „staiga pakyla (iš miego)“ (Utena), „ginčijasi“ (Dau-

⁴ Medžiaga buvo rinkta iš LKŽ kartotekos, dar nesant galutinai susistemintoms žodžio reikšmėms, todėl skirstymas reikšmėmis yra apytikris.

gėliškis, Tauragnai, Švenčionys, Ukmergė, Salakas, Kuršėnai), pasitaiko gretutinės *šoka||šoksta* ir fazinio veiksmo reikšmė „ima, pradeda ką daryti“ (Upytė, Baisogala, Miežiškiai). Ypač dažnos priešdėlinės formos, o su priešdėliu *pa-* „pākyla“ vartojamos ir bendrinėje kalboje (B. Sruogos, A. Vienuolio, I. Simonaitytės ir kt.), žr. DLKŽ. Dar dažniau gretutinės *šoka||šoksta* formos vartojamos savaiminio veiksmo reikšmė: *šoka||šoksta* „spriegia (kibirkštis)“ (Kaltanėnai, Salamiestis), „kelia pasibjaurėjimą maistu“: *kaip tau atgal nešoksta?* (apie degtinę) (Ėriškiai, panašiai Raudėnuose, Tirkšliuose), „ima augti“ (Miežiškiai, Kuršėnai), „kyla (burbulas)“ (Upyna), „išimeta spuoogas“ (Širvintos, Čiobiškis, Linkuva, Raudėnai), „traukia audeklą“ (Užpaliai). Kai kur tarmėse savaiminio veiksmo reikšmėms dažniau vartojamos priešdėlinės *sta*-kamenės formos: *iššoksta* „ištrykšta“ (Alanta), *išsišoksta||išsišoka* „prasikiša kalbant, prasižengia“ (Kuršėnai), *pašoksta* „kelia pasibjaurėjimą maistu“ (Rodūnė), *pašoksta* „ūgteli“ (Gegrėnai), *prašoksta* „prapuola“ (Užventis). Raštijos paminkluose dažnesnės yra *a*-kamenės formos (K. Sirvydo, P. Ruigio, M. Miežinio žodynuose), tačiau M. Daukšos, K. Sirvydo, D. Kleino, F. Kuršaičio raštuose vartojama forma *prašoksta* „praeina“ [Morkūnas, 1980, p. 189], *tawip patėkū, o sawip prašokstu, kaip prašoksta niekānieke* (iš M. Daukšos).

LKŽ medžiaga rodo, jog *šoksta* tipo formos paprastai vartojamos greta *šoka* tipo formų mutatyvinėmis aktyvaus ir savaiminio veiksmo reikšmėmis. Atrodo, jog tokiame kontekste, kur vartojamos *šoksta* tipo formos, ta pačia reikšmė tose pačiose šnektose vartojamas ir *šoka* tipo formos, t. y. *šoka* gali būti *šoksta* sinonimu, o *šoksta* ne visada gali būti *šoka* sinonimu. Be to, yra tarmių, kur *šoksta* tipo formų visai nėra užfiksuotų. LKŽ duomenimis, tik *šoka* tipo formas, atrodo, vartoja pietiniai vakarų aukštaičiai, matyt, sporadiškai *šoksta* formos pasitaiko ir vakariniuose žemaičių plotuose bei pietų aukštaičiuose. Pažymėtina, jog *šoksta* formą aukštaitiška laikė A. Juška [Юшкевич, 1904, I, c. 609, 614]. Apytikriai lokalizuoti *šoksta* formų paplitimą galima į rytus nuo linijos: Tirkšliai – Varniai – Kvēdarna. Pietinė riba neaiški. Didesnis *šoksta* formų susitelkimas yra rytiniame rytų aukštaičių pakrastyje.

Latvių bendrinėje kalboje vartojamos *a*-kamenės (*sāku*) formos reikšmė „pradėti“. Kai kur tarmėse užfiksuotos *ia*-kamenės (Bērpils ir kitur augšzemniekuose) *suōcu* < **sācu* formos. Latvių kuršininkų šnektose užfiksuota *sta*-kamenė *iesākstu* [Plāķis, 1927, p. 31]. Kai kur latgališkose tarmėse vartojamos *ia*-kamenės formos reikšmė „atlikti šoki“ (lietuvių įtaka?): *suōc cytu danci* [ATLI, 1983, p. 136].

Iš šios medžiagos atrodo, jog *šokti* laikytinas senu *a*-kameniū veiksmožo džiū. Perėjimą į *sta*-kameniū tipą bus nulėmęs semantinis lekšemos išsišakojimas, dėl kurio, įgijęs mutatyvinio ir savaiminio veiksmo reikšmių, veiksmā-

žodis kartu įgyja esamajame laike *sta*-kamenės formas. Latvių kalbai būdingas *a*-kamenių veiksmožodžių perėjimas į *ia*-kameną palietė ir šį žodį, tik šį procesą, matyt, stabdo specifinė (fazinė) veiksmožodžio vartosena ir bendrinės kalbos įtaka.

Šakinių CoC tipo veiksmožodžių esamojo laiko morfologinė struktūra lietuvių ir latvių kalbose įvairuoja taip: lie. *kópi*a, la. *kāpju*||lie. *kópa*; lie. *nókia*, la. *nācu*||lie. *nóka*, la. *nāku* → lie. *nóksta*; lie. *šóka* → *šóksta*, la. *sāku* → **sācu*. Perėjimą į *sta*-kamenę struktūrą nulemia semantiniai poslinkiai (mutatyvinės ir inchoatyvinės reikšmės išsivystymas). Perėjimu į *ia*-kameną galima laikyti la. *sāku* → **sācu* formas.

Galimas dalykas, jog panašus perėjimas įvykęs ir *kópa* → *kópi*a (*nóka* → *nókia*?) formose, jeigu *ia*-kamenės formas laikysime žymėtuojau nariu (aktyviam veiksmui reikšti) *a*-kamenių formų atžvilgiu, kaip tai atrodo būdinga dabartinėms baltų kalboms.

Būtinis kartinis laikas

1. lie. *kópti*, *kópė*||*kópo* : la. *kāpt*, *kāpu* (*ē*)

Lietuvių bendrinėje kalboje veiksmožodžio *kópti* būtojo laiko *é*-kamenės (*kópė*) formos vartojamos greta esamojo laiko *ia*-kamenių formų. Tarmių duomenys rodo, kad *o*-kamenės formos *kópa* (*kópo*) vartojamos greta esamojo laiko *a*-kamenių (*kópa*) formų (Alovė, Liškiava, Kabeliai ir kt.). Dabar greičiausiai jos vartojamos kaip gretutinės šalia *é*-kamenių formų. Įėjus į bendrinę kalbą *kópė* tipo formoms, dabartinėse tarmėse, kur vartojama ši leksema, jos ėmė dominuoti, greta jų vietomis gali būti nevartojamos *o*-kamenės formos, ir atvirkščiai, greta *o*-kamenių (*kópo*) formų greičiausiai ten pat vartojamos ir *é*-kamenės formos.

Raštijos paminkluose *kópo* formas greta es. l. *kópa* vartojo J. Bretkūnas (*tuojaus ^oikopo ing laivą*), K. Donelaitis (... *ir iš lopšio dar nė viens ^oniškopo neverkęs*). Abiejų tipų (*prikópo*||*prikópė*) formas mini J. Jablonskis, iš savo tarmės į literatūrą *o*-kamenės formas bus atnešęs V. Krėvė (*patsai ^oužkopo ant pečiaus*). Pasitaiko leksemos užrašymų ir už minėto ploto: es. l. *kópi*a (Upyna) ir *^okopė*, *^oužkopei* (iš S. Chilinskio), bet čia, atrodo, *o*-kamenės būtojo laiko formos nevartojamos.

Latvių tarmėse veiksmožodis perėjo iš *ē*-kamieno į *ā*-kameną. Šis perėjimas atsispindi tarmėse, kai kur raštijoje: *kāp'u* (Dispositio), *kāpe* (iš Mancelio, Volterio), *kōp'e* (iš tautosakos), *ku^op'a* (Kaunata), *kāepe* (Sausnēja) ir kt. [Endzelin, 1910, p. 24]. Tai rodo, jog latvių tarmėse šio veiksmožodžio būtojo laiko formų perėjimas į *ā*-kameną dar nepasibaigęs.

2. lie. 2 *nókti*, *nókė*||*nóko* : la. *nākt*, *nācu*||*nāku*

Lietuvių kalboje *nókti* „eiti iš paskos, vyti“ turi *é*- ir *o*-kamenės būtojo laiko formas. Forma *nókė* užfiksuota Barstyčiuose: *pas Sedą aš tą vagies šmotą panókiu*. Kitos *nókė* formos užrašytos taip pat daugiausia iš žemaičių: *tu nókei*, t.y. *pasku ano bėgai*, *gineis* (A. Juška), *⁰nokės* „lenktyniavo“ (S. Daukantas), *⁰panokė* „pavijo“ (M. Valančius). Be to, A. Juška pateikia abejas formas: *jis panóko (-ė) bėgantį*, t.y. *paginę*.

Būtojo laiko *o*-kamenės formos (*nóko*) užfiksuotos daugiausia su priešdėliais (išskyrus J. Bretkūno vyrai *⁰noko anus keliu Jordanop*): *⁰atnoko* „atėjo“ (F. Kuršaitis), *⁰panoko* „pavijo“ (J. Bretkūnas), *⁰parnoko* „pavijo“ (A. Becenbergeris), *⁰pranoko* „pralenkė“ (S. Stanevičius).

Veiksmažodžio *nókti* su priešdėliu *pra-* vartojamos *o*-kamenės formos reikšmėmis „pralenkti“, „būti pranašesniai“. Jų gausu įvairiose tarmėse ir raštuose. Iš visų šių pavyzdžių matyti, jog *nóko* tipo formos vartojamos daugiausia su priešdėliais reikšmėmis „vykti, pralenkti“, „būti pranašesniai“.

Išidėmėtina, jog J. Bretkūnas, F. Kuršaitis, J. Brodovskis vartojo veiksmožodžio *sta*-kamenės esamojo laiko formas, tad jų (ir kitų Mažosios Lietuvos autorių) darbuose labiausiai tikėtinos *o*-kamenės būtojo laiko formos. O formos su priešdėliu *pra-* daug kur galėjo būti įgijusios savarankišką reikšmę „būti pranašesniai“, „pralenkti“ ir vartojamos esamajame laike kaip *sta*-kamenės, būtajame – *o*-kamenės.

Latvių kalboje veiksmožodis *nākt* turi apibendrintas *ā*-kamenės formas su šaknies galo *c*, rodančiu perėjimą iš *ē*-kamenio (*nācu*). Tarmėse dar yra vartojamų 3a. *nāce* (Sausnēja, Daudzese, Vestiena, Sēlpils [Bezzenberger, 1985, p. 71; FBR 3 p. 58; 20 p. 69]). Kai kur tarmėse (Kārķi, Rucava) yra *o*-kamenių *⁰nāku* tipo formų [LVG, p. 737; Endzelin, 1910, p. 25].

3. lie. *šókti*, *šóko* : la. *sākt*, *sāku*||*⁰sācu*

Lietuvių kalboje šio veiksmožodžio būtojo laiko formos neįvairuoja.

Latvių kalboje daugumoje tarmių vartojamos *ā*-kamenės būtojo laiko formos. Kai kur tarmėse ir raštuose užfiksuotos *ē*-kamenės formos: *⁰sācu* (iš Reheheizenos), *⁰sāce* (iš Mancelio), *⁰suoc'u* (Baltinava), 3a. *suoc'e* [Endzelin, 1910, p. 25; LVG, p. 738], *suōce*||*suōka* (Kalupe) [Reķēna, 1962, p. 268]. Kadangi lietuvių kalboje nėra *ē*-kamenių šio veiksmožodžio formų, o esamajame laike lietuvių tarmėse vartojamos *šóka*||*šóksta* tipo formos, tai J. Endzelynas pagrįstai laiko jas kai kurių tarmių naujadarais [Endzelin, 1910, p. 25; LVG, p. 869], plg. dar *sāke* (Sinole) [ATLI, p. 107]. Tokių *ā*-kamenio perdirbimų pagal išlaikytas tarmėse *ē*-kamenės formas galima rasti kai kuriose augšzemeniekių šnektose [Putniņa, 1983, p. 93; Rudzīte, 1964, p. 365]. Šio veiksmožodžio *ia*-kamenės esamojo laiko formos, matyt, irgi laikytinos naujomis, jos vartojamos tuose pačiuose plotuose, kaip ir *ē*-kamenės būtojo laiko formos: es. I. **sācu* (Bērzpils), būt. I. **sāce* (Baltinava, Kalupe).

Pateikiama trijų CoC tipo veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko morfologinio įvairavimo schema:

1. lie. <i>kópti</i> (<i>kōpti</i>)	– <i>kópia</i> (<i>kōpia</i>)	– <i>kópė</i> (<i>kōpė</i>)
	<i>kópa</i>	– <i>kópo</i>
la. <i>kāpt</i>	– <i>kāpju</i>	– <i>kāpu</i> (ē)
2. lie. <i>nókti</i> (<i>nōkti</i>)	– <i>nókia</i> (<i>nōkia</i>)	– <i>nókė</i> (<i>nōké?</i>)
	– <i>nóksta</i>	– <i>nóko</i>
	– <i>nóka</i> (?)	– <i>nóko</i> (é?)
la. <i>nākt</i>	– <i>nāku</i>	– <i>nācu</i> (ē), (<i>nāku</i>)
	– <i>nācu</i>	– <i>nācu</i> (ē)
3. lie. <i>šókti</i>	– <i>šóka</i>	– <i>šóko</i>
	– <i>šóksta</i>	– <i>šóko</i>
la. <i>sākt</i>	– <i>sāku</i>	– <i>sāku</i>
	– <i>*sācu</i>	– <i>*sācu</i> (ē)
	– <i>sākstu</i>	– <i>sāku</i>

Atrodo, kad tik *ia*-kamenės (būtojo laiko *é*-kamenės) formos lietuvių kalboje gali turėti variantų su cirkumfleksine šaknimi. Forma *kōpti* užfiksuota LKŽ antraštinėse, tačiau nei esamojo, nei būtojo laiko formų su tokia šaknimi pavyzdžiuose nėra. Forma *nōkti* LKŽ neužfiksuota, tačiau ją mini K. Būga [Būga, 1961, 3, p. 819] (*prānokiu* iš Kvedarnos), iš jo, matyt, perėmė J. Endzelynas [LVG, p. 738] ir J. Kazlauskas [Kazlauskas, 1968, p. 354]. Visi veiksmažodžiai turi gausiai paliudytą akūtinį kirčiavimą, iš jų – *kópti* (la. *kāpt*) ir *šókti* (la. *sākt*) yra oksitoninio, *nókti* (la. *nākt*) – bairitoninio kirčiavimo.

Veiksmažodžių *kópti*, *nókti* ir *šókti* etimologinė raida yra skirtinga. Daug problemų kelia šaknies vokalizmo interpretacija, semantinė raida. Pvz. *šókti* gali būti turėjęs nazalizuotą esamojo laiko šaknį, plg. *šankinti*, *šankūs*, vartojamas žemaičiuose, bet šakninių tokio tipo formų dabartinėse tarmėse nerasta (žr. Būga, 2, p. 589, 590; Kazlauskas, 1968, p. 326).

Šias ir kitas šio tipo veiksmažodžių problemas galima spręsti tik kompleksškai tiriant jų darybinius ryšius, struktūrą rašto paminkluose, etimologinę ir semantinę raidą. Dabartinėse tarmėse ryškėja dvi pagrindinės šio tipo veiksmažodžių morfologinės raidos tendencijos: 1) perėjimas į *sta*-kameną ir savarankiškos leksemos formavimasis; 2) perėjimas į *ia*-kameną, kurį vienpusiškai interpretuoti sunku, tačiau, galimas dalykas, jį lemia tam tikras dabartinėms baltų kalboms būdingas semantinis susigrupavimas, kuriame *ia*-kameniai veiksmažodžiai atrodo įgiję formalų rodiklį aktyvaus

veiksmo reikšmei įtvirtinti ir „spaudžia“ kitų tipų veiksmazodžius į savo sistemą. Jeigu *nōka* tipo formas su išlygomis laikytume žemaitiškomis, tai turėtume atvirksčią variantą (*nōkia*→*nōka*), susidariusį dėl fonetinių dėsnų, dėl to nelaikytiną morfologiniu įvairavimu.

MORFOLOGIŠKĀJĀ STRUKTŪRA KORNEVŪJŪ GLAĖOLŪVŪ S OSNOVŪJŪ NA -a TIPA CoC V GŪVORĀS LITŪVSKŪJŪ I LATVIŠKŪJŪ JĀZIKŪVŪ

Rezjume

Na materijale trex glaolov (lit. *kōpti*, ltš. *kāpti*, lit. *nōkti*, ltš. *nākti*, lit. *šōkti*, ltš. *sākti*) tipa CoC, formjx kotvovx s osnovjx na -a zsvjedetelstvovavjx v gvovorx i pamjtnikx pjsmjennostj, opisjvavetx varijativnostj morfologisxosxj struktjvovx.

Formjx nastojaxojo vremejx s osnovjx na -a cverduojutx kxk s formxmi s osnovjx na -ia (*kōpia*||*kōpa*), txx k s formxmi s osnovjx na -sta (*šōka*||*šōksta*). Osnovjx na -sta pavjlvuojutx v rezulvete semantisxosxj sdvigov — ot znaxenijx aktivnojo dejevijx k znaxenijx proizvoljnojo dejevijx (*nōkia*||-a→*nōksta*; *šōka*→*šōksta*). Osnovjx na -ia xarakterjx dlij glaolov s znaxenijem aktivnojo dejevijx, poztoju v nekotvovx gvovorx latviškosxj jzika pjavjlvavetx pvocest pexoxoda s osnovjx na -a k osnove na -ia (*sāku*→**sācu*). Vozmožen i obrxtnij pvocest (lit. *nōkia*→*nōka*) kxk rezulvete fonetisxosxj izmenenijx v žemajtiškosxj gvovorx litovskosxj jzika. Odnxko formjx *nōkia*||*nōka* odnoznačnoj i nterpretacijx ne poddajutx, txxke kxk i formjx *kōpia*||*kōpa*, upotrebjvavetx v odnom i tom že gvovore.

Formjx pvošedexojo vremejx sootvetstvovutx formxmi nastojaxojo vremejx, t. e. glaolovjx v nastojaxem vremejx s osnovjx na -a ili -sta v pvošedexem vremejx jmejut formjx s osnovjx na -o (ltš. -ā), a glaolovjx na -ia — formjx na -ē (ltš. v gvovorx -ē).

LITERĀTŪRA

- ATLI — Augšzemnieku dialekta teksti. Latgaliskās izloksnes. Rīga, 1983.
Bezenberger, 1885 — Bezenberger A. Lettische Dialekt-Studien. Göttingen, 1885.
Būga — Būga K. Rinktiniai raštai. V., 1959. T. 2; 1961. T. 3.
DLKŽ — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1972.
Endzelin, 1910 — Endzelin J. Zum lettischen Präteritum. // KZ. Göttingen, 1910. Bd. 43. P. 1—40.
Endzelins, 1980 — Endzelins J. Darbu izlase. Rīga, 1980. T. 3(2).
FBR — Filologu biedrības raksti. Rīga, 1927—1940. T. 1—20.
Kazlauskas, 1968 — Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1968.
LEW — Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1962—1965. Bd. 1—2.
LKŽ — Lietuvių kalbos žodynas. V., 1962. T. 6; 1970. T. 8.
LVG — Endzelins J. Latviešu valodas gramatika. Rīga, 1951.
ME — Mülenbachs K. Latviešu valodas vārdnīca / Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins. Rīga, 1923—1932. T. 1—2.

- Morkūnas, 1980 – Morkūnas K. Konstantino Širvydo „Punktų sakymų“ veiksmazodis (indeksas) // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1980. T. 20. P. 109–222.
- Plāķis, 1927 – Plāķis J. Kursnieku valoda. Rīga, 1927.
- Putniņa, 1983 – Putniņa M. Sinoles izloksnes apraksts. Rīga, 1983.
- Reķēna, 1962 – Reķēna A. Kalupes izloksne: Kand. dis. (manuskripts). Rīga, 1962.
- Rudzīte, 1964 – Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. Rīga, 1964.
- Vitkauskas, 1976 – Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. V., 1976.
- Zinkevičius, 1966 – Zinkevičius Z. Lietuvių dialektoloģija. V., 1966.
- Махек, 1963 – Махек В. Пять литовских этимологий // Вопросы теории и истории языка. Л., 1963. С. 203–211.
- Юшкевич, 1904 – Литовский словарь... с толкованием слов на русском и польском языках. СПб. 1887–1904. Вып. 1–2.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Baltų filologijos katedra

Įteikta
1987 m. sausio 4 d.